

**PRILOG POZNAVANJU POVIJESNOG RAZVOJA KRŠĆANSTVA
NA VINKOVAČKOM PROSTORU:
KONTINUITET DRUŠTVENOGA I URBANOGA ŽIVOTA OKO
GOTIČKE CRKVE SV. ILIJE (MERAJA) U VINKOVcima**

Krešimir BUŠIĆ, Zagreb

U članku se analizira povijesni razvoj kršćanstva na vinkovačkom području, od antike do kraja 18. stoljeća, pri čemu se posebno naglašava važnost interdisciplinarnoga pristupa proučavanju prošlosti istočne Slavonije. Taj je pristup nužan i za stvaranje cjelovite slike ranosrednjovjekovnoga hrvatskog društva. U tom sklopu autor se posebno osvrće na kulturno-povijesno i idenitetsko značenje gotičke crkve sv. Ilije (Meraja) u Vinkovcima i kontinuitet društvenoga i urbanoga života oko tog objekta.

Uvod

Gotička crkva sv. Ilije u Vinkovcima pripada malobrojnim spomenicima kulture koji su se sačuvali na istočnoslavonskom prostoru od ranoga srednjega vijeka do naših dana. Prema zaštitniku sv. Iliji i srednjovjekovni su Vinkovci dobili ime, koje se po prvi put spominje 1332. godine, a zadržava se do 16. stoljeća, kada počinje prevladavati današnji naziv grada. U ovom radu prikazat ćemo povijesni razvoj kršćanstva na vinkovačkom tlu, a u tom kontekstu i važnost srednjovjekovne crkve sv. Ilije kao dijela vinkovačke i slavonske kulturno-povijesne baštine.

Širi vinkovački prostor kontinuirano je naseljen oko 7000 godina, a u gradu i bližoj okolini nalazimo tragove materijalne kulture od pretpovijesnih naroda do otisaka iz novijeg doba. Valja naglasiti da iz vremena početka povijesnog doba, odnosno doba uspona i osvajačkih ratova Rimljana na prostoru Panonske nizine, nedostaju važniji pisani izvori koji bi se odnosili na ranu urbanizaciju i romanizaciju vinkovačkog kraja. Stoga je, za razumijevanje tog vremena, povjesničarima dragocjen doprinos arheologa. Isto vrijedi i za rano i razvijeno srednjovjekovlje, pa i za moderno doba; interdisciplinarnost bi se, naime, mogla pokazati nužnom za barem približnu sintezu događaja iz dugotrajne povijesti Vinkovaca.

U skladu s iznesenim, u ovom ćemo se radu u znatnoj mjeri oslanjati na izvore koje su višegodišnjim istraživanjima osigurali stručnjaci i znanstvenici *Odjela za arheologiju Mu-*

zeja grada Vinkovaca, kao i znanstvenici s *Odsjeka za arheologiju Filozofskoga fakulteta* u Zagrebu, pobliže zainteresirani za arheološke lokalitete na području Vinkovaca. Preciznije, pokušat ćemo povezati spoznaje proizišle iz arheoloških i pisanih povijesnih izvora ne bi li potkrijepili tezu o važnosti gotičke crkve sv. Ilije za ukupnu hrvatsku kulturno-povijesnu baštinu, kao i o doprinosu grada razvoju i širenju kršćanstva na krajnjem istočnom dijelu hrvatskoga prostora.

Vinkovački prostor od pretpovijesnoga doba do rimske *Coloniae Aureliae Cibalae* i prve pojave kršćanstva

Sustavna arheološka istraživanja, koja na mnogobrojnim vinkovačkim lokalitetima neprekidno traju već više od jednoga stoljeća, otkrila su rane tragove života na tom prostoru već u neolitikumu (mlađem kamenom dobu).¹ U mlađem, srednjem i kasnom neolitikumu ovdje su naselja *starčevačke* i *sopotske kulture*, dok se u kasnome neolitikumu i ranome eneolitikumu (bakreno doba) javljaju važne kulture poput *badenske*, *lasinjske*, *kostolačke* i rane *vučedolske*.² Razvojem rudimentarne metalurgije, a poglavito otkrićem prerade bronce, u kasnoj fazi vučedolske kulture na užem gradskom području razvija se autohtona kulturna skupina, koja po toponimu na kojem su pronađeni materijalni ostaci dobiva naziv *vinkovačka kultura*.³ Sredinom 8. stoljeća prije Krista završava kasno brončano i započinje rano željezno ili halštatsko doba. Migracijama s pontsko-stepskog prostora u Panonsku nizinu pristižu novi stanovnici, a među novopridošlim stanovništvom najzastupljenija su mnogobrojna plemena Ilira.⁴ Vinkovački kraj naseljava pleme Breuka, dok se u širem

¹ Arheološke lokalitete na području Vinkovaca prvi je počeo istraživati krajem 19. stoljeća. ugledni hrvatski arheolog rodom iz Vinkovaca Josip Brunšmit, a njegov rad s uspjehom su nastavili Viktor Hoffiler, Stojan Dimitrijević, Josip Korda i u novije vrijeme Ivana Iskra Janošić i Maja Krznarić-Škrivanko i dr. Također treba spomenuti da su se i u ranijim vremenima ugledni vinkovački građani amaterski bavili prikupljanjem i čuvanjem arheološkoga materijala, te su nastajale privatne zbirke. Poznate su zbirke: Mate Medvidovića, Petra Stojanovića, Ljudevita Kaisera i dr.

² Na vinkovačkom području istraživanja neolitskih kultura započeta su još pred kraj 19. stoljeća., te se u kontinuitetu istražuju do danas. Poglavito su zanimljive arheološke spoznaje prikazali: Josip Brunšmit, Matija Klajn, Stojan Dimitrijević, Aleksandar Durman, Ivana Iskra Janošić, Maja Krznarić-Škrivanko i dr. Vučedolska kultura znatno je zastupljena na užem gradskom prostoru Vinkovaca, a o toj su kulturi pisali Aleksandar Durman, Maja Krznarić-Škrivanko i dr. Vidi: Hrvatsko arheološko društvo, *Corolla memoriae Iosepho Brunšmit dictata*, Vinkovci, 1979; Ivana Iskra JANOŠIĆ, *Zaštitna arheološka iskopavanja u Vinkovcima*, godine 1993., 1995., 1996. i 1998., Matica hrvatska Vinkovci i Opvscula archaeologia, Zagreb; Marko DIZDAR, Maja KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO, *Prilog poznavanju arhitekture starčevačke kulture u Vinkovcima*, Prilog, VAMZ, 3.s., XXXII-XXXIII, Zagreb, 1999.-2000., 7-22; Maja KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO, »Prapovijesno naselje na Ervenici u Vinkovcima«, *Opvscula archaeologia*, 21, Zagreb, 1997., 205-215; Aleksandar DURMAN, »Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa«, *OA*, 8, Zagreb, 1983. itd.

³ Na pojavu nove ranobrončane vinkovačke kulture tijekom arheoloških istraživanja provedenih od 1962. do 1966. godine upozorio je Stojan Dimitrijević. Dimitrijević je na osnovi velike gustoće materijalnih ostataka i neporemećenosti stratificiranih kulturnih slojeva na tellu Trznici datirao početak i trajanje vinkovačke kulture, a koja se pojavljuje pred kraj trećega tisućljeća prije Krista (S. DIMITRIJEVIĆ 1979., M. DIZDAR 1999.). Treba naglasiti činjenicu kako i danas Vinkovci daju 85 % svih nalaza ove kulturne skupine na prostoru međuriječja Dunava, Drave i Save. Vidi S. DIMITRIJEVIĆ, *Corolla memoriae Iosepho Brunšmit dictata* (dalje CMIBD), *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Vinkovci, 1979., 140.

⁴ Ovi ranoželjeznodobni arheološki nalazi pripadaju narodima koji se povezuju s prodorom i utjecajem Skita na starosjedilačka panonska plemena, a što se dobro vidi po grobnim priložima srijemsko-zapadnobalkanske

prostoru savsko-dravsko-dunavskoga međuriječja nastanjuju plemena Andizeta, Oserijata, Amantina, Kornakata i Deziderijata. Kraj 4. stoljeća prije Krista obilježen je prodorom Kelta iz Zapadne i Srednje Europe, koji prihvaćaju utjecaje mediteranskoga kulturnoga kruga, i obratno, njihova prisutnost znatno utječe na kulturu stanovništva Panonske nizine.⁵ Već krajem 4. stoljeća prije Krista u osvajačkom pohodu prema Grčkoj Kelti dolaze u dodir s ilirskim Breucima, asimilirajući se s domicilnim stanovništvom, podižu gradine (*pseudooppidum*) na Dirovu brijegu i Ervenici (kao upravno i gospodarsko središte), uz više sezonskih selišta na užem gradskom području Vinkovaca.⁶ Iz vremena prodora Kelta potječu i prvi antički pisani izvori o narodnosnim skupinama panonskoga prostora.⁷ Ilirsko-keltska vlast na prostoru današnjih Vinkovaca zadržala se sve do osvajačkih ratova Rimljana. Uspostavom rimske vlasti u 1. stoljeću po Kristu započinje povijesno, a završava bogato i burno višetisućljetno pretpovijesno doba.

Rimsko ratovanje s ilirskim plemenima, koje je započelo još u 3. stoljeću prije Krista i trajalo sve do prve polovine 1. stoljeća po Kristu, pokazuje snagu otpora domicilnog stanovništva prodoru novoga osvajača. Spomenute su događaje opisali antički pisci Strabon, Arian i Plinije, koji su, iako dominantno usmjereni na rimske pohode i pobjede, ipak ostavili i važne podatke o domorodačkim narodima, njihovoj društvenoj organiziranosti, religijskim običajima, imenima plemena, toponimima i pojedinim vlastitim imenima.⁸

Iako rimski vojskovođa Oktavijan 35. prije Krista zaposjeda velik dio zapadnopanonskoga prostora, ne uspijeva pokoriti sva ilirska plemena, a povremeni ratovi traju još 36 godina. Poglavitito velik ustanak podigla su, pod vodstvom dvojice Batona, ilirska plemena Desidijata i Breuka 6. godine po Kristu. Antički su pisci taj ustanak zabilježili pod imenom *bellum Batonianum*.⁹ Ustanak se snažno proširio. Breučki je Baton s ustaničkom vojskom krenuo na Sirmium, a desidijatski je Baton opustošio Dalmaciju i njezino središte Salonu. Rimski Senat i sam August ozbiljno su shvatili novonastalu situaciju, pa su naredili konzulu Tiberiju da napusti osvajanje Češke i uključi se u rat protiv pobunjenih

kulturne skupine, jer se u nekoliko grobova pored pokojnika pronašlo više komada brončanoga nakita i željeznoga oružja i oruđa, kao i ukopani konjski skeleti s bogato ukrašenom brončanom opremom od kojih su pojedini predmeti ukrašeni zoomorfnim prikazima jelena i grifona, te ih arheolozi svrstavaju u *skitsko-trački zoomorfni stil* s kraja 5. i prve polovine 4. stoljeća prije Krista. S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, Vinkovci, 1979., 144-148 i *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci, 1999., 31-48.

⁵ Pronađeni keltski novac izrađen je po uzoru na novac makedonskoga kralja Filipa II. Vidi Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb-Vinkovci, 2001., 20-23.

⁶ Nakon keltskoga poraza kod Delfa 279. pr. Krista, i povratka na panonske prostore započinje trajnije naseljavanje Kelta u breučkoj zemlji, te su na tim prostorima stvorili vlastitu *keltsko-latensku kulturu*. Upravo je područje grada Vinkovaca i njegove bliže okolice najveće naselje keltsko-latenske kulture s dva velika lokaliteta unutar gradske jezgre, te s 30 okolnih lokaliteta dosada zabilježenih i istraženih. Vidi: *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci, 1999., 31-48, i Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb-Vinkovci, 2001., 20-23.

⁷ Grčki su kroničari Kelte u Panonskoj nizini zabilježili pod imenom Skordisci, a Arijan spominje prisutnost Kelta u Podunavlju već 335. pr. Krista. Vidi: *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci 1999., 31-48, i *Povijest svijeta*, Naprijed, Zagreb, 1977., 189-199, i Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb-Vinkovci, 2001., 20-23.

⁸ *Povijest svijeta*, Naprijed, Zagreb, 1977., 189-199.

⁹ Iliri su pokrenuli ustanak zbog nezadovoljstva novačenjem domaćega stanovništva u rimske legije. Vidi: Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb-Vinkovci, 2001., 24-27.

Ilira.¹⁰ Završna bitka batonskih ratova vodila se u Volcejskim močvarama (*Hiulca palus*), a pretpostavlja se da se to poblize dogodilo sjeverno od Vinkovaca u blizini rijeke Vuke. Bitku je 8. godine po Kristu vodio Cecina Sever, koji je nakon izdaje breučkoga Batona uspio poraziti pobunjenike, vješto koristeći savezništvo sa Skordiscima.¹¹ Završna Tiberijeva pobjeda nad preostalim Ilirima za duže je vrijeme odredila sudbinu pokorenoga stanovništva i otvorila put bržoj romanizaciji cijeloga kraja.

Za pretpostaviti je kako je upravo u to vrijeme započela prva faza izgradnje rimskih Cibala kao jednoga od važnijih vojničkih logora u blizini dunavskoga limesa. Rimljani su novi logor podigli na teritoriju Skordiska, saveznika iz batonskih ratova, pa su i Cibalae u to vrijeme vjerojatno bile » *oppidum Pannoniae*«, tj. sjedište *civitates peregrinorum Carnacatum*.¹² Zahvaljujući tome što je bio smješten između većih keltskih naselja, na uzvišenju od 87,62 m uz lijevu obalu Bosuta, te uz važne cestovne i vodene prometnice, grad se počeo razvijati u važan obrtnički i trgovački centar, s posebno jakom opekarskom i keramičarskom proizvodnjom. Cibalae se u vrijeme cara Hadrijana oko 124. uzdižu u status municipija – *Municipium Aelium Cibalae*, a za vladavine Septimija Severa, odnosno njegova sina Karakale, oko godine 202. ili 212. i na kolonijalni status, odnosno postaju *Colonia Aurelia Cibalae*. U to vrijeme započinje izrazitija urbanizacija užega gradskoga područja, ali se i izvan grada razvija bogati društveni život na ladanjskim i poljoprivrednim posjedima (*villae suburbanae* i *villae rusticae*).

Od pojave kršćanstva do propasti Colonie Aurelie Cibalae

Pojavu kršćanstva na panonskom prostoru trebalo bi poglavito vezati uz boravak rimskih vojničkih postrojbi te uz robove, trgovce i obrtnike koji su u Cibalae i okolice dolazili iz udaljenih provincija Bliskoga istoka, Grčke i provincijalnih gradova Dalmacije.¹³ Prvi pisani spomen širenja kršćanskoga nauka na području Ilirskih provincija sačuvan je u Poslanici sv. Pavla Rimljanima, gdje se kaže da je » ... od Jeruzalema pa uokolo sve do Ilirika pronio evanđelje Kristovo«. ¹⁴ Za pretpostaviti je da su se prvi misionari na panonskom prostoru i u samim Cibalama našli već krajem 2. stoljeća, budući da već sredinom 3. stoljeća u gradu djeluje snažna kršćanska zajednicu s biskupom na čelu – *Episcopium*

¹⁰ Koliko je Tiberije ozbiljno shvatio vojni pohod na odmetnuta ilirska plemena svjedoči i činjenica o snazi njegove vojske, koja je brojala 10 legija, 14 konjičkih ala, 70 pješačkih kohorti i pomoćnih četa auxilia, a njima se pridružilo i 10 000 veterana i oslobođenih robova. U pomoć konzulu Tiberiju došle su i legije rimskoga upravitelja provincije Mezije Aulia Cecine Severa kao i azijskoga namjesnika Plautija Silvana, koje su brojale 5 legija pojačanih tračkim konjaničkim postrojbama. Vidi: Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb-Vinkovci, 2001., 24-25.

¹¹ Strabon i Plinije donose podatke o plemenima Kornakata i Skordisca, a Appian navodi kako su Skordisci u to vrijeme pokušavali povratiti svoju vlast nad ilirskim plemenima koju su izgubili oko 88. prije Krista.

¹² Vidi: S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Vinkovci, 1979., 180-182, i Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, HAZU, Zagreb-Vinkovci, 2001., 140-141.

¹³ Vidi: Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 5, i Alojzija ULMAN, *Neka razmišljanja o ranom kršćanstvu Cibalama*, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, Vinkovci, 87.

¹⁴ *Poslanica Rimljanima* 15,19.

Cibalaensis.¹⁵ Izrazitiji arheološki tragovi kršćanstva u Cibalama potječu upravo iz sredine 3. stoljeća, dok prvi pisani izvori potječu s početka 4. stoljeća, iz vremena progona kršćana za careva Decija i Dioklecijana. Prvi poznati cibalski mučenik je biskup sv. Euzebijski, pogubljen 251. godine za cara Dacija. U martirologiju Panoniae Sirmiensis zapisani su progoni kršćana u vrijeme cara Dioklecijana iz 304. godine, u kojima je stradao i lektor cibalske biskupije sv. Polion.¹⁶ Točno mjesto mučeničke smrti dvojice cibalskih svetaca nije poznato, ali ostalo je zapisano kako je sv. Polion spaljen jednu rimsku milju izvan Cibala, na cesti za Sirmium.

Vesna Šaranović-Svetek otkrila je, istražujući 1967. godine arheološki lokalitet Kamenicu udaljenu od Vinkovaca oko 1500 m prema istoku, starokršćanski ceremonijalno-memorijalni kompleks.¹⁷ Prema pronađenom novcu i natpisima na mramornim pločama datirala ga je u 3. i 4. stoljeće. Uz kompleks pronađeni su i ostaci bogate suburbane vile, za koju se pretpostavlja da je služila kao sakralni objekt, kao i mnogobrojni grobovi datirani u isto vremensko razdoblje. Sve to daje naslutiti da se upravo na tome mjestu razvio bogat kršćanski život, a moguće je da su na istome mjestu pokopani i cibalski mučenici.¹⁸ Uz to, na više lokaliteta unutar starih Cibala zabilježena je prisutnost kršćana u drugoj polovini 3. i iz 4. stoljeća. Sjeverna gradska nekropola služila je za ukope kršćana, što potvrđuju pronađeni kameni sarkofazi; jedan od njih posebno je zanimljiv stoga što ima uklesane euharistijske motive ribe i kruha.¹⁹ Na području iste nekropole pronađen je 1956. godine nadgrobni spomenik s kristogramom HIC SVNT POSITI VENATORINVS ET MARTORIA INNOCENTIS, a arheolozi su ga datirali u 4. stoljeće.²⁰ Pronađeni su još i mnogobrojni ulomci rimske opeke s ucrtanim znakom križa.

Važno otkriće bazilike iz 4. stoljeća valja zahvaliti zaštitnim arheološkim radovima provedenim 1999. godine u blizini zapadne nekropole.²¹ Pronađeni ostaci arhitekture potvrđuju jačanje kršćanske zajednice, budući da je bazilika sagrađena unutar gradskih bedema Cibala, što znači da su se liturgije držale i unutar uže gradske jezgre. Ranije to nije bilo moguće.

Za snažniji razvoj kršćanstva u Cibalama zaslužni su i rimski carevi rođeni u gradu Valens i Valentinijan I. Valentinijan I. sudjelovao je u radu crkvenoga sabora u Niceji 325. te je kao uvjereni kršćanin Crkvi vratio sva prava koja su joj bila uskraćena odlukom cara Julijana o povratku na staru rimsku religiju. Zbog podupiranja kršćanske religije suvre-

¹⁵ ULMAN, 87.

¹⁶ ULMAN, 98-100.

¹⁷ Kamenicu je prvi spomenuo Josip Brunšmit 1902. godine.

¹⁸ Pretpostavku da je Kamenica zavjetno mjesto i moguće počivalište sv. Euzebijia i sv. Poliona iznio je Stojan Dimitrijević, pozivajući se na izvore iz *Acta sanctis Pollionis*, u kojoj se kaže da je pogubljen jednu rimsku milju izvan grada na putu za Sirmium, a što odgovara navedenom lokalitetu i njegovoj funkciji. Vidi: S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, Vinkovci, 1979., 180-182, i Ivana ISKRA JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, HAZU, Zagreb-Vinkovci, 2001., 140-141.

¹⁹ S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 162, i JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala*, 138-140.

²⁰ JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala*, 140.

²¹ Srednjovjekovni lokalitet oko crkve sv. Ilije (Meraja) nastavlja se upravo na zapadnu nekropolu u kojoj su potvrđeni kršćanski ukopi, a nedaleko od nekropole unutar gradskih bedema nalazi se i prva gradska bazilika iz 4. stoljeća. Isto, JANOŠIĆ, *Urbanizacija Cibala*, 139-141.

menici su ga smatrali » najkršćanskijim« carem. Valentinijan I. bio je i osnivač tzv. valentinijanske dinastije; očevim putem oslanjanja na crkvene krugove nastavio je car Gracijan, koji se odrekao titule velikoga svećenika – *pontifex maximus* ustupivši spomenuti naslov papi Damasu I.²²

Kraj 4. stoljeća obilježava početak velike selidbe naroda, odnosno primicanje drugih narodnosnih grupa prema granicama Rimskoga Carstva potaknuto provalom Huna u Europu 375. godine. Na prostore rimske provincije Panonie Sirmiensis provaljuju barbarska plemena Zapadnih Gota, pa nakon poraza rimske vojske kod Hadrianopolisa 378. godine započinje erozija urbanog života u rimskim sjeveroistočnim provincijama. Gradovi Cibalae i Mursa tijekom 378. ili 379. u toj su provali spaljeni. Pustošenjem Cibala nastaju i teškoće za nastavak djelovanja preostalih kršćana, budući da se gasi biskupsko sjedište, odnosno nestaje organizirane strukture *Ecclesia Cibalarum*.²³ Preostalo stanovništvo s novopridošlim barbarskim Gepidima tijekom 5. i 6. stoljeća nastavlja živjeti samo u manje oštećenim stambenim objektima, a grad se postupno pretvara u barbarsko selo.²⁴ Dio preostalogo romanskog stanovništva u to se vrijeme seli u sigurnije krajeve Carstva, poglavito u Dalmaciju.²⁵ Posljednji pisani spomen Cibala zabilježen je u kasinskoj kronici, a odnosi se na vrijeme vladavine bizantskoga cara Justinijana I., koji je cijelo područje darovao redovnicima sv. Benedikta 536. godine.²⁶ Iako je Justinijan I. uspješno ratovao s barbarskim narodima i učvrstio vlast Bizanta u Donjoj Panoniji, kao i prijateljstvo s avarskim kaganom Bajanom, ipak mu ne uspijeva zaustaviti naseljavanje novoga stanovništva na području istočnog Podunavlja.²⁷ Sam kraj rimske vladavine na panonskom prostoru obilježile su provale i selidba novih naroda, npr. Istočnih Gota (488.-504.), ili Langobarda, Avara i Slavena (567.-568.). Upravo je tada cijelo područje Druge Panonije, s glavnim središtem provincije Sirmiumom, temeljito uništeno, a opisani događaji označavaju početak ranoga srednjega vijeka na panonskome prostoru.²⁸

Od selidbe naroda i krize kršćanstva do srednjovjekovnoga trgovišta Sv. Ilije

Avarskim osvajanjem Sirmiuma 582. na prostoru Panonske nizine osniva se za kagana Bajana I. avarski kaganat, u koji je uključen i prostor istočne Slavonije i Srijema. U to vrijeme u Vinkovcima nije zabilježena jača prisutnost avarske populacije, ali su sačuvani

²² Vidi: *Vinkovci u svijetu arheologije*, Gradski muzej Vinkovci, Vinkovci, 1999., 63.

²³ JANUŠIĆ, *Urbanizacija Cibala*, 150, i ŠANJEK, nav. dj., 7.

²⁴ Gepidska vlas na prostoru Panonske nizine odvijala se u dvije faze. Prva je trajala do 504. godine, a druga 536. – 567. godine.

²⁵ JANUŠIĆ, *Urbanizacija Cibala*, 151-153 i *Vinkovci u svijetu arheologije*, 63.

²⁶ J. BRUNŠMIT navodi: *In Pannonia, Cibalem, Antianim, Himasam, Balcum, Scarabantiam, Vindemonam, Arlapem, Yaciacium, Nimaniam Artabindo. Eptiome Chonicorum Casinensium (Muratori, Rerum ital. scr. Tom. p. 353), Colonia Aurelia Ciblae, CMIBD*, Vinkovci, 1979., 63, bilj. 3.

²⁷ Nada Klaić ističe prvi avarsko-bizantski kontakt 557./558. u kojem Avari mole zemlju u Podunavlju na koju bi se naselili, što im Justinian I. uskraćuje, ali udovoljava njihovoj molbi za novčanom potporom, što postaje karakteristično za njihove odnose sve do 9. stoljeća. Nada KLAJĆ, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Globus, Zagreb, 1990., 13.

²⁸ Sirmium su Avari spalili 583. godine te se može pretpostaviti da su i Cibala doživjele sličnu sudbinu

tragovi života slavenskoga stanovništva, koji su na taj prostor došli kao avarski saveznici.²⁹ Tako je, primjerice, u zapadnom dijelu Vinkovaca pronađen veći broj slavenskih paljevinskih grobova s početka 7. stoljeća. Avaro-slavenska zajednica tu je kontinuirano prisutna od 7. do 9. stoljeća, a tragovi rane prisutnosti slavenskoga stanovništva daju novu dimenziju istraživanju ranosrednjovjekovne povijesti savsko-dravsko-dunavskoga međuriječja. To vrijedi poglavito stoga što se istočnoslavonski i srijemski prostor počesto zaobilazi pri istraživanju tema vezanih uz rani srednji vijek. Zbog zauzetosti povjesničara istraživanjem prijepornih povijesnih činjenica iz hrvatske povijesti od 7. do 11. stoljeća, događajima iz istog razdoblja u prostoru savsko-dravsko-dunavskoga međuriječja, od Požege na istok, nije posvećeno dovoljno pozornosti. Tom su se problematikom bavili tek lokalni povjesničari, i to bez većeg odjeka u stručnoj i znanstvenoj javnosti. Baš su arheološka istraživanja na području Vinkovaca pridonijela produbljivanju spoznaja o ranoj prisutnosti slavenske i hrvatske populacije u tom dijelu Hrvatske.

Nada Klaić naglašava da se povijest ogleda u »kontinuitetu života« i kaže: *Dok se u nas jedva počelo razmišljati o neprestanom životu između antike i ranoga srednjega vijeka*, u europskoj literaturi odavno su pristalice **kontinuiranoga života** mogle dokazati da se on očitovao najmanje u dva vida: u nasljeđivanju **imena i naziva**, a što je, razumije se, na daljnji zaključak **o neprekinutoj naseljenosti istoga kraja**.³⁰ Iz te je perspektive poglavito zanimljiv lokalitet oko crkve sv. Ilije (Meraja), na kojem su arheološka istraživanja potvrdila »kontinuitet života« od antike i velike selidbe naroda do pojave *bjelobrdске kulture* u 10. stoljeću.³¹ Iako nema potvrda o prisutnosti hrvatske populacije od 7. do 10. stoljeća na panonskom području, ranu etnogenezu podunavskih Hrvata treba tražiti i u kontinuitetu života na tom prostoru. Naime, zatečenome slavenskom stanovništvu Hrvati su po dolasku, a najvjerojatnije od 10. stoljeća, posredovali svoje ime i dio društvene organizacije.³²

Predstavnici starije hrvatske historiografije uglavnom su prihvatili tezu o doseljenju Hrvata iz Bijeke ili Velike Hrvatske u prvoj polovini 7. stoljeća, a koju je u djelu *De administrando imperio* iznio bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet u 29. i 31. poglavlju, odnosno 30. poglavlju koje je umetnuo anonimni pisac. Bizantski car-pisac dolazak Hrvata smješta u vrijeme vladavine cara Heraklija (610.-641.). Starija je hrvatska historiografija smatrala da se doseljenje Hrvata dogodilo između 623. – 641. godine, vežući to uz propast I. avarskoga kaganata poslije slavenskoga ustanka pod vodstvom Sama (623.-658.).

²⁹ Bajan je 577. godine na molbu bizantskoga cara Tiberija pokorio oko 100 000 Slavena koji su prešli Dunav i naselili se u Trakiji. N. KLAJĆ, *nav. dj.*, 13.

³⁰ Isto, N. KLAJĆ, *nav. dj.*, 9.

³¹ Bjelobrdska kultura nastala je prožimanjem slavenskoga i novopridošloga ugarskoga stanovništva krajem 10. stoljeća. Od vinkovačkih lokaliteta važni su Crkvište kod Borinaca i groblje gotičke crkve sv. Ilije, gdje su pronađeni i temelji starije romaničke crkve, a po pronađenom srebrnjaku ugarskoga kralja Ladislava I. datira se u 12. stoljeće. Arheolozi su bjelobrdsku kulturu podijelili u tri vremenska razdoblja, a trajala je od 975. do 1200. godine. Kulturu prvi spominje Josip Brunšmit, a znatan doprinos istraživanju te kulture dali su i Viktor Hoffiller, Stojan Dimitrijević, Željko Tomičić i dr. Više vidi S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 192-195.

³² O pitanjima etnogeneze vidi: Lovre KATIĆ, *Pregled povijesti Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938., 14-17, i Mladen LORKOVIĆ, *Narod i zemlja Hrvata*, DoNeHa, Zagreb, 1996., 41-45.

Iznesenom se mišljenju usprotivio dio povjesničara pozivanjem na zabilješke anonimnoga pisca 30. poglavlja, koji je, doduše, potvrdio da su Hrvati porazili Avare i potom se nastanili na njihovu teritoriju, no ujedno napominje i to da su bili vazali Franaka.³³ Teza ima uporište i u franačkim kronikama iz toga vremena, u kojima se spominje panonsko-hrvatski knez Vojnomir kao vazal kralja Karla Velikoga pri franačkom pohodu na Avare 791. godine.³⁴ Nadalje, navodi se da su Bugari poslije smrti kneza Ljudevita Posavskoga (814.-823.) i sukoba s Francima zauzeli istočni dio njegove kneževine. U zapadnom se dijelu Posavske Hrvatske nakon odlaska Ljudevita zadržala vlast knezova Ratimira i Braslava kao bugarskih, odnosno franačkih vazala.³⁵ Arheološka istraživanja provedena na vinkovačkom području, a napose oko crkve sv. Ilije, pružaju nešto drukčiju sliku od one koju nudi starija hrvatska historiografija. Višeslojni lokalitet oko crkve sv. Ilije, kako ističe Stojan Dimitrijević, dao je dokaze o kontinuitetu života slavenskoga stanovništva od 6. do 10. stoljeća u avaro-slavenskoj zajednici. Navedeni povijesni izvori bilježe da je početkom 9. stoljeća u istočno panonskom prostoru došlo do važnih političkih promjena: nakon raspada II. avarskoga kaganata poslije poraza od Franaka prostorom Srijema i istočne Slavonije upravljaju Bugari, a potom Bizant. Izneseno, pak, ne potvrđuju rezultati arheoloških istraživanja kulturnoga sloja 9. i ranoga 10. stoljeća. Pronađeni su samo ostaci kulture ranijega slavenskoga stanovništva, dok *arheoloških tragova koji bi potvrdili prisutnost Bugara u međuriječju jednostavno nema*. Prisutnost Bizanta zabilježena je tek djelomice, i to zahvaljujući malobrojnim ostacima luksuznih proizvoda.³⁶ Prema arheološkim nalazima oko crkve sv. Ilije (Meraja), ali i na drugim lokalitetima istočne Slavonije, može se zaključiti da je taj prostor samo formalno bio pod vlašću spomenutih naroda, dok je u stvarnosti bio naseljen isključivo slavenskim stanovništvom.

Nedoumicu je možda najbolje riješila Nada Klaić, istaknuvši da u ranom srednjem vijeku države međusobno dijeli velik prostor tzv. *ničije zemlje*, tampon zone koja nije bila u stalnom vlasništvu niti jedne političke (državne) zajednice. Ista autorica iznosi mišljenje o geografskom rasprostiranju ugarske, odnosno hrvatske populacije u 10. stoljeću. Pozivajući se na Ljetopis popa Dukljanina i *De administrando imperio* Konstantina VII. Porfirogeneta, kao i na S. Kniezsa, zaključuje da se malobrojna ugarska populacija najprije naseljavala u Podunavlju i Potisju te da su pogranične planine u savsko-dravskom međuriječju sprječavale daljnje ugarsko širenje od Požege na zapad, gdje od 6. do 11. stoljeća dominira slavensko stanovništvo. Prostor vukovske i srijemske županije pod utjecajem je ugarske populacije.³⁷ U prilog toj tezi autorica naglašava i činjenicu da Mađari pri doseljenu nisu poznavali županijski ustroj, odnosno način na koji je bila podijeljena zapadna Slavonija. Takvo mjerilo ne primjenjuje na podunavskom prostoru. Uspostavljenu srijemsku i

³³ N. KLAJIĆ, *nav. dj.*, 22-25.

³⁴ U bilješci Lovre Katić navodi i izvore * Anali franački: *Annales Laurissenses* (Lorsch), izdao Pertz » *Monumenta Germaniae*«, SS. I. 182; Einhardovi anali u istom djelu, 183; *Annales Tilijani*, 222. istoga djela; vidi: Lovre KATIĆ, *nav. dj.*, 22.

³⁵ KATIĆ, *nav. dj.*, 25.

³⁶ Vidi S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 192-195.

³⁷ N. KLAJIĆ, *nav. dj.*, str. 72-73. Nada Klaić prekritički se odnosi prema navedenim autorima kada kaže: *S druge strane, drugorazredni pisci, car Konstantin VII i Tom Arhidakon, smiju se upotrijebiti tek pošto se njihovi podaci kritički ocijene* (86).

vukovsku županiju u 13. stoljeću Mađari stavljaju pod upravu hrvatskoga (slavonskog) bana, za razliku od županija Baranje i Bačke, koje su, od uspostave pa sve do početka 20. stoljeća, pripadale prostoru južnougarskih zemalja. Može se pretpostaviti da je mađarska vlast u savsko-dravsko-dunavskom međuriječju tijekom 9. i 10. stoljeća vrlo slaba, iako je njezina populacija već prisutna na tom području. Kao dokaz da je mađarska populacija tek u kasnom 10. stoljeću prisutna u Podunavlju mogla bi poslužiti arheološka istraživanja koja su zabilježila prisutnost slavensko-mađarske simbioze tek pojavom *bjelobrdske kulture*.³⁸ Tek jačanjem središnje vlasti od kraja 11. i u tijeku 12. stoljeća počinje znatnije širiti utjecaj i na prostor međuriječja, što potvrđuju i povijesni izvori i i arheološki ostaci materijalne kulture na lokalitetu Meraje u Vinkovcima. Iz toga vremena datiraju i temelji starije romaničke crkvice sv. Ilije, kao i ugarski novac kralja Ladislava I.³⁹ Slično mišljenje iznio je Mladen Lorković, pozivajući se na izvor, datiran na prijelazu 12. u 13. stoljeće, koji spominje ranu prisutnost banova Slavonije, Požege i Srijema. Stoga autor taj prostor ubraja u ranosrednjovjekovne hrvatske zemlje, iako dvoji u vjerodostojnost navedenoga izvora.⁴⁰ Najopravdanijim se, ipak, čini pretpostavka prema kojoj je prostor savsko-dravsko-dunavskoga međuriječja do sredine 11. stoljeća u političkom smislu ničija zemlja, na kojoj prevladava slavensko stanovništvo. Ono je pod utjecajem različitih naroda, pa tako i kneževstva i kraljevstva Hrvata.⁴¹

Druga važna činjenica, koja nije poznata dosad citiranim hrvatskim povjesničarima, rezultati su novijih kranimetrijskih istraživanja srednjovjekovne populacije hrvatskoga stanovništva u srednjoj Europi.⁴² Rezultati tih istraživanja upućuju na ranu prisutnost hrvatskih populacija na prostoru Bosne, Slavonije i južne Ugarske već u kasnom 9., odnosno 10. stoljeću. Kad je riječ o istočnoj Slavoniji, na lokalitetu Đakova zabilježena je prisutnost hrvatske populacije krajem 10. i početkom 11. stoljeća, a kako ističe Danijel Petković, s đakovačkim lokalitetom može se povezati i nastanak srednjovjekovnoga sela Horvati u blizini Starih Mikanovaca (blizu Vinkovaca).⁴³ Poglavitito je zanimljiva činjenica da se nastajanje toponima i sela Horvati po navedenoj pretpostavci može datirati mnogo ranije no što se pretpostavlja u povijesnoj literaturi, što bi moglo vrijediti i za širi istočnoslavonski prostor. Stoga bi bilo nužno proširiti i nastaviti istraživanja i na drugim lokalitetima.

I Trpimirova darovnica iz 852. godine spominje podunavski prostor, u okviru opisa jurisdikcija splitske nadbiskupije. U darovnici je zabilježeno da je splitska metropolija u doba

³⁸ Vidi bilješku 30.

³⁹ Vidi: *Vinkovci u svijetu arheologije*, GMVK, 73.

⁴⁰ Vidi: M. LORKOVIĆ, *nav. dj.*, 38-40.

⁴¹ N. KLAIĆ, *nav. dj.*, 59.

⁴² M. ŠLAUS, » Kranimetrijska analiza srednjovjekovnih nalazišta srednje Europe: novi dokazi o ekspanziji hrvatskih populacija tijekom 10. do 13. st.«, *Opuscula archaeologica*, 22, Zagreb, 1999./2000., 273-284, i Mario ŠLAUS i Krešimir FILIPEC, » Bioarchaeology of the mediavel Đakovo cemetery: archaeological and anthropological evidence for ethnic affiliation and migration«, *Opuscula archaeologica*, 1998., 129-139.

⁴³ Zahvaljujem kolegi Danijelu Petkoviću iz Muzeja grada Vinkovaca što mi je ustupio rukopis rada *Srednjovjekovni toponim Horvati kod Mikanovaca u svjetlu kronometrijskih analiza srednjovjekovnih nalazišta srednje Europe*.

kneza Trpimira imala vlast »... sve do obala Dunava i po cijeloj hrvatskoj državi...«.⁴⁴ Dio povjesničara posumnjao je u autentičnost te isprave, budući da je dostupan samo kasniji prijepis.⁴⁵ Nada Klaić pokušava dokazati da je darovnica nastala iz potrebe splitske nadbiskupije za proširenjem vlasti nad ninskom hrvatskom biskupijom, koja je smatrala da cijelo područje hrvatske države pripada pod njezinu jurisdikciju. Autorica nadalje misli da je, u tom kontekstu, Trpimirovo zalaganje oko dovođenja benediktinaca i uspostave ninske biskupije pokušaj ostvarenja političke samostalnosti. U vezi s ninskom biskupijom vezani su i događaji na crkvenom saboru u Splitu 925., na kojem se biskupu Grguru nudi stolica sisačke biskupije, što su povjesničari jedinstveno protumačili kao važan dokaz o spajanju Hrvatske i Slavonije u doba kralja Tomislava. Kako iz ranosrednjovjekovnoga razdoblja nemamo opsežnijih povijesnih vrela o crkvenoj organizaciji na panonskome prostoru (od 6. do sredine 11. stoljeća), potrebno je vidjeti što nudi arheologija i kasniji povijesni izvori.

Ranije je navedeno da je u razdoblju od 10. do sredine 13. stoljeća na istočnoslavonskim i srijemskim područjima zabilježena prisutnost bjelobrdske kulture, koja se u ranoj fazi, do sredine 11. stoljeća relativno samostalno razvija. Od kraja 11. stoljeća počinje znatniji utjecaj ugarskih vladara na cijeli prostor međuriječja. Arheološka istraživanja provedena na lokalitetu oko crkve sv. Ilije potvrdila su prisutnost benediktinaca i na vinkovačkom području. Primjer je pronađeni medaljon s likom sv. Benedikta i natpisom *ORDO SANCTI BENEDICTI*. Pretpostavlja se da su benediktinci tek u vrijeme kasne bjelobrdske kulture ušli u posjed zemlje koju je darovao car Justinijan.⁴⁶ Za nastanak ranosrednjovjekovne ranoromaničke crkve sv. Ilije i trgovišta istoga imena, što potvrđuju arheološka iskapanja 1965., zasigurno su zaslužni ugarski vladari iz 11. stoljeća.⁴⁷ Tatjana Sekelj-Ivančan iznosi mišljenje kako je za razvoj županijskoga i crkvenog ustroja važan upravo ugarski kralj Ladislav I. (1077.-1095.).⁴⁸ Nakon obavljenog posla u Ugarskoj, prelazi Dravu i bitno utječe na sređivanje stanja u Slavoniji. Po odluci istog vladara počinje se pokojnike sahranjivati u blizini crkava, što izaziva propadanja manjih selišta i grupiranja stanovništva oko crkvenih objekata.⁴⁹ Spomenuta odluka utjecala je i na osnivanje novoga naselja Sv. Ilija oko istoimene crkve.

⁴⁴ Katić donosi prijepis cijele povelje te naglašava njezinu važnost za ranosrednjovjekovnu hrvatsku povijest. Vidi KATIĆ, *nav. dj.* 28-31.

⁴⁵ Vidi N. KLAJĆ, *nav. dj.*, 58.

⁴⁶ Vidi: *Vinkovci u svijetu arheologije*, 73.

⁴⁷ Ranosrednjovjekovnu romaničku crkvu sv. Ilije otkrio je prilikom arheoloških iskopavanja 1965. Stojan Dimitrijević. Vidi: S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 198-199. Dimitrijević romaničku crkvu sv. Ilije datira oko 1100. u vrijeme vladavine kralja Kolomana. Od ugarskih vladara poglavito su važni Stjepan I. koji potiče izgradnju crkava i Ladislav I. osnivač zagrebačke biskupije. Upravo na lokalitetu Meraja oko crkve sv. Ilije pronađen je i srebrnjak Ladislava I. te i arheolozi datiraju izgradnju crkve u konac 11. i početak 12. stoljeća. Vidi: Tatjana SEKELJ-IVANČAN, *Arheološka slika savsko-dravskoga međuriječja Hrvatske od 10. do 13. stoljeća*, Filozofski fakultet, Zagreb, 1998., 6-7, i Maja KRZNARIĆ-ŠKRIVANKO, *Arheologija i rat*, Ministarstvo kulture, Zagreb, 1992., 36-37.

⁴⁸ SEKELJ-IVANČAN, *nav. dj.*, 145-146.

⁴⁹ U bilješci 69. Tatjana SEKELJ-IVANČAN navodi sljedeće: *Dekretom kralja Ladislava I. kažnjava se pokopnikom onaj koji svoje pokojnike ne pokopa oko svoje crkve-Si quis...mortuos suos ad Ecclesiam suam non sepelierit, doudecim diebus pane et aqua poeniteat in cippo-Ako netko svoje mrtve ne sahranjuje kod svoje crkve neka posti 12 dana u/o kruhu i vodi (CJH 1969:17-18), nav. dj.*, 146.

Prva crkva sv. Ilije, kako pretpostavljaju arheolozi, nastala je krajem 11. ili početkom 12. stoljeća u ranoromaničkom slogu. Riječ je o jednobrodnom zdanju dužine 11, 5 m, dimenzija lađe 8,50 x 6,75 m, s apsidom širine od 2,55 x 5,15 m i debljinom zidova od 0,65-0,95 m.⁵⁰ U crkvi su naknadno izvršene izmjene, primjerice dodana su dva stupa kako bi se mogao pridržati crkveni kor. Prilikom izgradnje korištena je i cigla iz okolnih ruševina Cibala, a kao vezivno sredstvo upotrebljavao se samo pijesak, bez dodatka vapna.⁵¹ Propis po kojem pokojnici moraju biti sahranjeni u crkvama i oko njih potvrđen je i u ovom slučaju, budući da je pronađeno više grobova kasne bjelobrdske kulture, pravilno raspoređenih oko objekta. Arheolozi su naišli i na ukope unutar same crkve, a pretpostavlja se da su ti pokojnici pripadali višem sloju svećenstva i ranijega rodovskoga plemstva.⁵² Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Ilije zauzimalo je veći prostor, a njegov istočni krak protezao se unutar zidina Cibala sve do same rimske kršćanske bazilike, otkrivene tijekom zadnjih zaštitnih arheoloških istraživanja.⁵³ Moglo bi se pretpostaviti da je prije gradnje romaničke crkve obrednoj funkciji služila i starija rimska crkva s kraja 4. stoljeća, ako se vodi računa o tome da je zapadni dio grada kontinuirano nastanjen od 6. do 10. stoljeća, a i Justinijanova darovnica benediktincima ukazuje na moguću prisutnost kršćanskoga stanovništva.

Vremenski nastanak ranosrednjovjekovne romaničke crkve sv. Ilije arheolozi su datirali po pronađenom novcu ugarskih kraljeva, Ladislava I., Stjepana II. i ostalih.⁵⁴ Objekt je, po pretpostavci arheologa, bio u uporabi do tatarske provale 1242., u kojoj je znatnije oštećen, pa je uz romaničku crkvu krajem 13. stoljeća počela gradnja nove gotičke građevine. Povjesničari pretpostavljaju da nova gotička crkva nije građena samo zbog trošnosti stare, koja je, nakon tatarskih provala, još neko vrijeme bila u uporabi, već i stoga što se povećao broj stanovnika u trgovištu Sv. Ilija. Gotička građevina s južne strane nastavlja se na temelje starije, romaničke, i smatralo se da je potonja u srednjem vijeku služila kao sakristija novopodignute crkve.⁵⁵ Najnovija arheološka istraživanja, provedena 1998., tu pretpostavku nisu potvrdila.⁵⁶ Treba naglasiti kako je crkva sv. Ilije već u srednjem vijeku nosila i posvetu sv. Vinka, čiji se kip nalazio u njezinoj unutrašnjosti.⁵⁷ Ta je činjenica unosila dodatnu zabunu kako u pogledu imena crkve tako i cijeloga srednjovjekovnoga trgovišta. Stjepan Djaković 1938. godine iznosi pretpostavku prema kojoj se podrijetlo dvojnosti imena može zahvaliti tome što je Sv. Ilija ime mjesta kad se spominju crkveni poslovi, dok su Vinkovci od dolaska Hrvata građansko ili civilno ime naselja. Djaković-

⁵⁰ Isto, S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 198.

⁵¹ Isto, S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 198.

⁵² Isto, S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 189-190.

⁵³ Vidi bilješku 20.

⁵⁴ Ivana ISKRA JANOŠIĆ, »Arheološka istraživanja na srednjovjekovnom lokalitetu Meraja u Vinkovcima«, *Opuscula archaeologica*, 21, Zagreb, 1997., 243-249, i *Vinkovci u svijetu arheologije*, GMVK, 73-74.

⁵⁵ S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 199.

⁵⁶ JANOŠIĆ, OA, 243, i *Crkva Sv. Vinka i Sv. Ilije na Meraji u Vinkovcima*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1998., 10-12.

⁵⁷ Stjepan PAVIČIĆ, *Razvitak Vinkovaca i hrvatskog ratarskog stanovništva na tom tlu*, Zbornik slavonskih muzeja I/1969., 37.

vu pretpostavku treba prihvatiti s rezervom stoga što u ranome srednjem vijeku nema čvrste podjele građanske i crkvene uprave, osim u slobodnim kraljevskim gradovima i autonomnim komunama.⁵⁸ Dodatnu zabunu unosi i Stefan Šulzer Müggenburg. Pozivajući se na šematizam đakovačke biskupije iz 1880. godine, on koristi ime Palina, pa i srednjovjekovno naselje Sv. Ilija naziva po tom toponimu koji se, inače, nalazi izvan Vinkovaca, što ne odgovara stvarnome geografskom smještaju trgovišta.⁵⁹

Iako o srednjovjekovnom razvoju trgovišta Sv. Ilija ima razmjerno malo povijesnih izvora, ipak se posredno može prikazati društveni i crkveni život od 14. do početka 18. stoljeća. Među povjesničarima starije generacije najviše sustavnih istraživanja o slavonskim naseljima u srednjem vijeku objavio je Stjepan Pavičić. Njegova knjiga *Porijeklo naselja i govora u Slavoniji* pokušaj je cjelovitog prikaza ranosrednjovjekovne povijesti tog prostora.⁶⁰ U radu je na više mjesta zastupljena i povijest trgovišta Sv. Ilija, odnosno Vinkovaca. Prema sadržaju knjige ipak valja biti rezerviran, budući da se često ne navode izvori i što se autor zapravo više bavi problematikom jezičnih utjecaja na stanovništvo širega slavonskoga prostora. Kako ističe Pavičić, prvi spomen trgovišta Sv. Ilija datira iz 1332. godine, kada podunavski prostor višekratno posjećuje papinski legat u svrhu prikupljanja crkvenog poreza.⁶¹ Pozivajući se na mađarskog povjesničara Csánkija, Pavičić ističe da se ime trgovišta u službenim izvorima navodi kao *Szentelius* ili *Szentilya*. Povjesničar Rudolf Horvat spominje tri vizitacije, i to godine 1333., 1334. i 1335.⁶² Pavičić navodi da se od crkve razvila jedna ulica, koja je kasnije prerasla u trgovište, a potom i dobila ime Vinkovci.⁶³ Ime je već zarana zabilježeno u mađarskim izvorima 15. stoljeća kao *Wincowz in districtu Zelche, Wincocz i Winkowcz*.⁶⁴ Dvojnost imena Sv. Ilija-Vinkovci zadržava se u službenim dokumentima sve do 16. stoljeća, kad postupno počinje prevladavati današnje ime grada.⁶⁵

U tijeku srednjega vijeka trgovište Sv. Ilija nalazilo se u sklopu vukovske županije. Iz podataka o količini prikupljenoga novca prigodom opisanih vizitacija, kao i na temelju usporedbe s drugim naseljima, Pavičić je zaključio da su Sv. Ilija i podgrađe Vukovara naj-

⁵⁸ Cibalae-Vinkovci, Spomen spis hrvatskih kulturnih i humanih društava grada Vinkovaca, Vinkovci, 1938., pretpisak Gradski muzej Vinkovci, 1997., 63.

⁵⁹ Stefan ŠULZER MÜGGENBURG, *Cibalis-Palina-Vinkovci*, pretpisak GNH, Vinkovci 1964., 30.

⁶⁰ Knjiga S. Pavičića prvi put izašla je u Zagrebu 1953. godine, a pretpisak je objavljen u Vinkovcima 1994. Stjepan PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, SN Privlačica, biblioteka Slavonica, Vinkovci, 1994.

⁶¹ O nastanku imena mjesta Pavičić kaže: *To ime nastalo je po tamošnjoj župnoj crkvi koja je nosila tu posvetu, inače čestu u to vrijeme, jer je ratarsko stanovništvo mnogo poštovalo toga sveca kao zaštitnika od bure i gromova. ... Iz toga se razabira da je to naselje na položaju na kojem se nalaze kasniji Vinkovci, u početku četrnaestoga stoljeća bilo nazivano službeno samo po crkvenoj posveti.* Stjepan PAVIČIĆ, *Razvitak Vinkovaca i hrvatskog ratarskog stanovništva na tom tlu*, Zbornik slavonskih muzeja I/1969., 35.

⁶² Rudolf Horvat za prvi spomen srednjovjekovnoga trgovišta navodi godinu 1333., a također se poziva na vizitaciju papinskoga legata. Horvat također razlikuje mjesto Vinkovce od župne zajednice sv. Ilije. Rudolf HORVAT, *Srijem – naselja i stanovništvo*, Bibliotheca Croatica-Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia, Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2000., 240.

⁶³ S. PAVIČIĆ, *nav. dj.*, 36.

⁶⁴ Rudolf HORVAT, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910., 229.

⁶⁵ S. PAVIČIĆ, *nav. dj.*, 36.

veća i najsnažnija trgovišta u županiji.⁶⁶ Nasuprot Pavičiću, povjesničar Rudolf Horvat smatra da je Sv. Ilija, odnosno Vinkovci, u to vrijeme samo malo selo.⁶⁷ Po mišljenju Lovorke Čoralic, pak, snažan razvoj trgovišta tijekom 14. i 15. stoljeća prije svega treba zahvaliti dobrom prometnom položaju naselja, koje se nalazilo ne samo na starim trgovačkim putovima nego su tu bile i hodočasničke ceste, s obližnjim benediktinskim i franjevačkim samostanima u Nuštru i Rokovcima kao nezaobilaznim odmorištima. Istim su se putovima kretale i križarske vojske, kojima je bila nužna opskrba na putu u Svetu zemlju.⁶⁸ Trgovište se, ipak, nije moglo razvijati istom snagom kao podgrađe Vukovara, jer je grad gotovo do pred kraj 13. stoljeća bio jobagionski posjed, što je onemogućilo znatniji razvoj trgovine i obrta kao što je to slučaj s Vukovarom i ostalim slobodnim kraljevskim gradovima.⁶⁹ Pravo vlasništva nad trgovištem Sv. Ilija u kasnijem vremenu uživa više vlastelinskih obitelji. Pavičić spominje kao prve poznate vlasnike knezove Gorjanske, od 1300. godine.⁷⁰ Tijekom 14. i 15. stoljeća vlasnik posjeda postaje plemićka obitelj Sente-Magoč (1355. u njihovu se vlasništvu spominje kao *villa Zenthylya*), da bi kasnije prešao u ruke Alšana i Talovaca. Početkom 16. stoljeća ponovo je u vlasništvu obitelji Gorjanski, što potvrđuje i popis njihovih imanja iz 1506. godine, u kojem se, među ostalim posjedima, spominje i Sv. Ilija.⁷¹

Početkom 16. stoljeća na srijemskom, odnosno istočnoslavonskom prostoru osjeća se velika osmanlijska opasnost, a poglavito nakon pada Vukovara i Petrovaradina te poraza na Mohačkom polju 1526. godine. Slavonski se staleži, umjesto da posvete veću pozornost obrani zemlje, upliću u sukob oko prijestolja koji se vodio između Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje. Ferdinand Habsburški, nakon preuzimanja prijestolja, a u cilju bolje obrane zemlje, podijelio je slavonskim plemićima nove posjede. Bez obzira na to, njegovi pokušaji organiziranja obrane nisu urodili plodom. Godine 1532. sultan Sulejman krenuo je u novi osvajajući rat da bi zauzeo Beč, a na putu mu se našlo još neokupirano područje Pobosuča.⁷² O veličini turske ugroze svjedoče i pisma Pavla Bakića kraljevim savjetnicima u kojima ih upozorava da se Osmanlije 1536. godine spremaju na rat te da su već zauzeli tvrđave uz Savu, Brod, Jaruge, Novigrad i dr.⁷³ Iako vinkovačko područje živi u relativnome miru od 1532. do 1536. godine, rat na kraju ipak ne mimoilazi ni taj prostor, pa trgovištem Sv. Ilija godine 1536. ovladavaju Osmanlije.⁷⁴ Neposredni izvori iz toga vremena o osvajanju Sv. Ilije nedostaju, no u popisu osvojenih tvrđava upućenom kralju s

⁶⁶ Isto, S. PAVIČIĆ, *nav. dj.*, 35.

⁶⁷ R. HORVAT, *Srijem*, 240.

⁶⁸ Zorna su ilustracija i karte koje nam je autorica priložila u prilogu. Lovorka ČORALIĆ, *Put, putnici, putovanja*, AGM, Zagreb, 1997., 153-158.

⁶⁹ Da su Vinkovci bili stari jobagionski posjed potvrđuju i ukopi koji su datirani u rano 11. stoljeće, a pažljivo su smješteni u unutrašnjost starije romaničke crkve prilikom njezine gradnje koncem 11. ili početkom 12. st. S. DIMITRIJEVIĆ, CMIBD, 198-199.

⁷⁰ S. PAVIČIĆ, *nav. dj.* 35.

⁷¹ R. HORVAT, *nav. dj.* 240.

⁷² Ive MAŽURAN, *Vinkovci i vinkovačka okolica za vrijeme turske okupacije*, Godišnjak Matice hrvatske, br. 3, Vinkovci, 1963., 69-70.

⁷³ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 70-71.

⁷⁴ Isto, R. HORVAT, *nav. dj.*, 240.

kraja 1536. godine spominju se i mjesta Ivankovo, Korod i Palina, sva u neposrednoj blizini Vinkovaca.⁷⁵ U tijeku 1537. godine pripremala se kraljevska vojska, na čelu s Ivanom Kacijanerom, za povrat izgubljenih dijelova Slavonije. Krajem ljeta 1537. godine krenulo se prema Osijeku, ali turske posade u osvojenim mjestima, pod zapovjedništvom smederevačkih i bosanskih sandak begova Mehmeda Jahjaoglua i Husreva, pripremile su se za obranu. Slabo organizirana i razjedinjena kršćanska vojska nakon početnih uspjeha doživjela je težak poraz kod Gorjana 9. listopada 1537. Posljedica je gotovo 160-godišnje zadržavanje Osmanlijskoga Carstva na području Slavonije.⁷⁶

Nakon smirivanja vojnih operacija cijelo je vinkovačko područje, od godine 1538., uključeno u Osječki, odnosno od 1556. u Srijemski sandžak sa sjedištem u Iloku. Kao nahijsko središte izabrana je tvrđava Ivankovo, pod koju su potpali i Vinkovci.⁷⁷

U ratnim sukobima vjerojatno je stradala i gotička crkva sv. Ilije. Bartol Kašić je prilikom vizitacije 1613. godine nalazi u dosta lošem stanju. I ostali crkveni objekti na širem vinkovačkom području doživjeli su sličnu ili istu sudbinu. Kašić spominje da je Ali-paša Sokolović pokušao srušiti stari benediktinski samostan Duha Svetog u Nuštru i građevni materijal upotrijebiti za vlastite potrebe u Vukovaru.⁷⁸ Iz vremena turske vlasti također nedostaju važna povijesna izvješća, ali se može pretpostaviti da je trgovište Sv. Ilija još jedno vrijeme nastavilo živjeti, budući da se do danas sačuvao za lokalitet oko istoimene crkve toponim Meraja, koji na turskom jeziku znači trg ili tržnica. To navodi na zaključak da je i za vrijeme osmanlijske vladavine trgovište zadržalo svoju funkciju. Ipak, tijekom 16. i 17. stoljeća urbana infrastruktura sve više slabi, a Vinkovci se sve više pretvaraju u naselje ruralnog tipa. Na to upućuje i spomenuti Kašićev posjet. Kašić bilježi da je Sv. Ilija tek filijalna crkva ivankovačke župe te da su se iz trgovišta stanovnici raselili u više malih sela. Uzroke propadanja katoličke župe u Vinkovcima treba promatrati i kroz sukob kalvina i rimokatolika u trgovištu, o čemu svjedoči isti izvještaj. U njemu je navedeno i to da borbu protiv protestanata u župi vodi don Šimun Matković iz Babske.⁷⁹

Uz sukobe kalvina i rimokatolika javio se i sukob svjetovnih svećenika i franjevacu oko nadležnosti uprave u župama. Od polovine 16. stoljeća jača utjecaj franjevacu franjevačke redodržave Bosne Srebrene. Postojanje dobro organiziranoga franjevačkoga područja, koje se protezalo od mora pa sve do Budima, nije samo važno za očuvanju katoličke vjere na prostoru Panonske nizine, nego franjevci krajem 17. i u prvoj polovini 18. stoljeća znatno utječu i na migracije rimokatoličkog stanovništva (Šokci i Bunjevci) s juga na sjever. Treba istaknuti da su početkom 17. stoljeća zabilježeni veći turski progoni kršćanskoga stanovništva od strane lokalnih timarnika, ali i pritisak pravoslavnih episkopa na kolektivni prelazak katolika na pravoslavlje.⁸⁰ To je nasilje zaustavio 1657. godine sultan Muhamed IV. izdajući ferman župi u Njemcima, pod koje tada spada i selo Vinkov-

⁷⁵ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 73.

⁷⁶ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 73-77.

⁷⁷ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 77.

⁷⁸ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 90.

⁷⁹ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 90-91, i R. HORVAT, *nav. dj.* 240.

⁸⁰ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 95.

ci, s naređenjem da se kršćani prestanu progoniti i globiti.⁸¹ U drugoj polovini 17. stoljeća vinkovački su kraj više puta posjetili vizitatori i opisali stanje u župama Njemci, Cerni i Ivankovo, koje su, u to vrijeme, središta crkvenog života.⁸² Ni u jednom se izvješću ne spominje župa sv. Ilije.

Do kraja osmanlijske vladavine rimokatoličko stanovništvo vinkovačkoga kraja živjelo je u relativnome miru. U to vrijeme nije bilo većih vojnih sukoba, ako se ne računaju povremeni upadi kršćanske vojske, poput onoga pod vodstvom bana Nikole Zrinskog 1664. godine, ili povremenih hajdučkih prepada, o čemu svjedoče turski izvori.⁸³ Stanje se znatno mijenja krajem 17. stoljeća, kada, nakon neuspješnog pokušaja zauzimanja Beča, osmanlijska moć počinje slabjeti. Europske su zemlje, pod utjecajem papinske Rimske kurije, organizirale novi savez (*Svetu ligu*) kršćanskih vojski Poljske, Habsburške Monarhije i Venecije. Zemlje članice Svete lige pokreću velike vojne operacije u svrhu oslobođenja Europe od osmanlijske vlasti. Ratnim operacijama u Hrvatskoj i Slavoniji znatnu potporu pružili su i franjevci, potičući narod na ustanak. To je olakšalo napredovanje banske vojske, poglavito u Slavoniji.⁸⁴ Za vrijeme turske vlasti na širem prostoru Vinkovaca od nekadašnjega trgovišta Sv. Ilija nastalo je 12 manjih selišta, koja su kasnije tijekom ratnih operacija opustošena, da bi i posve nestala.⁸⁵ Od 1683. do 1691. vinkovačko je područje bilo pod stalnim pritiskom ratnih operacija, a relativni je mir zavladao tek po okončanju bitke kod Slankamena. Slankamenska bitka presudno je utjecala na oslobađanje Srijema, a pripomogla je i pri zaključivanju trajnijega mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine.

Prestankom osmanlijske vlasti započinje ponovno naseljavanje i urbanizacija Vinkovaca kako iz okolnih selišta tako i doseljavanjem novoga stanovništva iz Bosne, Hrvatske i Bačke. Istočni dio Slavonije i Srijema u prvoj polovini 18. stoljeća potpada pod crkvenu jurisdikciju pečuške biskupije, čiji su kanonici i biskupi ostavili važne povijesne podatke u obliku izvještaja kanonskih vizitacija.⁸⁶

U to vrijeme započinje i obnova oštećene crkve sv. Ilije, koju su, u skladu s arhitektonsko-umjetničkim nastojanjima 18. stoljeća, franjevci šarengradskoga samostana renovirali u baroknom stilu. Župnoj crkvi sv. Ilije 1708. godine pripadaju i dvije filijalne crkve u Rokovcima i Ceriću, kojima je upravljao o. Petar Sarajevac. Rudolf Horvat ističe da je u latinskim spisima 18. stoljeća župa nosila naslov *Ecclesia sancti Eliae et Vincentii in Vinkovci*, a zbog novoustrojenog su graničarskog komuniteta franjevci smatrali da se na glavni oltar treba postaviti slika sv. Vinka. Ipak, iako su franjevci izvršili promjenu i glavni oltar posvetili sv. Vinku, narod je i dalje crkveni god slavio 20. srpnja, na dan sv. Ilije. Sama crkva, po izvješću pečuškog biskupa Klima, imala je do navedene izmjene tri oltara: glavni, posvećen sv. Iliji, i dva pobočna, sa slikama blažene Djevice Marije i sv. Ivana Nepomuka. Razvojem grada u tijeku 18. stoljeća formirana je nova gradska jezgra

⁸¹ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 78 i 94-95.

⁸² Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 77-78.

⁸³ Isto, I. MAŽURAN, *nav. dj.*, 81-82.

⁸⁴ Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2000., 199-203.

⁸⁵ Rudolf Horvat spominje sljedeća selišta: Bazjaš, Drakšinci, Fečkovci, Hropkovi, Kanovci, Kunjevci, Novakovci, Odolenovo, Petrovci, Pobrđe, Poprečje i Zalužje. Vidi: R. HORVAT, *nav. dj.*, 240.

⁸⁶ Vidi: R. HORVAT, *nav. dj.*, 241-242.

istočno od crkve sv. Ilije, između Meraje i Ervenice. To utječe i na izgradnju nove župne crkve sv. Ivana Nepomuka 1777. godine.⁸⁷ Crkva sv. Ilije u drugoj polovini 18. stoljeća sve se više zapušta, a krajem stoljeća preuzimaju je graničarske vojne vlasti i pretvaraju u vojno skladište. U nadolazećim stoljećima crkvu koriste brojni vlasnici kao gospodarski objekt.

Zaključak

1. Istočnoslavonski i vinkovački prostor bogat je brojnim arheološkim nalazima. Arheološka, a u novije vrijeme i antropološka istraživanja u znatnoj su mjeri nadopunila povijesne izvore i pridonijela stvaranju cjelovitije slike kontinuiranoga života na prostoru Vinkovaca.
2. Navedena istraživanja poglavito su pripomogla oslikavanju vremena prve pojave kršćanstva, za vladavine Rimskog Carstva. Istraživanja su također u znatnoj mjeri produbila spoznaju o kršćanskoj zajednici u Cibalama, kao i o mnogobrojnim sakralnim objektima toga vremena. Može se pretpostaviti da je lokalitet vile rustike istočno od Vinkovaca služio i kao memorijalni objekt, u kojem su se štovali mučenici iz vremena progona careva Decija i Dioklecijana, a koji su najvjerojatnije izgradili cibalski carevi iz valentinijanske loze. Važan je i pronalazak starokršćanske bazilike iz 4. stoljeća u zapadnom dijelu grada, na koju se naslanja srednjovjekovno groblje i crkva sv. Ilije.
3. Na prostoru oko bazilike i crkve tijekom ranog srednjega vijeka razvija se novi život i osniva se trgovište Sv. Ilija.
4. U razdoblju od 5. do 11. stoljeća nema podataka o prisutnosti kršćana na vinkovačkom području, iako je car Justinijan područje Srijema i istočne Slavonije darovao benediktincima, a izrijeком se spominje i grad Cibalis. Treba naglasiti da su antropolozi i arheolozi za navedeno vremensko razdoblje zabilježili prisutnost mnogobrojnih narodnosnih skupina, a ti se podaci djelomično ne slažu s dosadašnjim povijesnim interpretacijama. Savsko-dravsko-dunavski prostor u ranome srednjem vijeku u političkom smislu valjalo bi smatrati » ničijom zemljom« .
5. Starija hrvatska historiografija nije sustavno istraživala istočno slavonski i srijemski prostor, a povjesničari su često polazili od pretpostavke da srednjovjekovne hrvatske kneževine nemaju utjecaja u istočnoj Slavoniji. Novija antropološka i arheološka istraživanja bilježe širenje hrvatske populacije već u 10. stoljeću i trebala bi potaknuti znanstvenike da dodatno istraže navedeni prostor, budući da lokaliteti Đakovo i Horvati nedaleko od Vinkovaca ukazuju na ranu prisutnost hrvatske populacije. Treba naglasiti da je prigodom uspostave vukovske županije, u kojoj je smješteno i trgovište Sv. Ilija, ali i cijeli prostor hrvatskoga istoka odvojen od izravne uprave ugarskoga dvora i pod upravom je hrvatskih (slavonskih) banova.
6. Trgovište Sv. Ilija od 12. do početka 17. stoljeća značajno se razvija, što je nakratko prekinuto prodorom Tatara, a u dužem razdoblju vlašću Osmanlija. Razvoj je posebno vidljiv nakon tatarske provale, jer se gradi znatno veća gotička crkva sv. Ilije, a i podaci iz

⁸⁷ Nova gradska jezgra Vinkovaca gotovo se poklapa s rimskim forumom.

13. i 14. stoljeća o prikupljenim crkvenim daćama govore da je trgovište po broju stanovnika odmah iza podgrađa slobodnoga kraljevskoga grada Vukovara. Tijekom 160-godišnje prisutnosti osmanlijske vlasti trgovište se većim djelom deurbanizira, iako toponim Meraja upućuje na zaključak da je mjesto još neko vrijeme zadržalo stari značaj, tj. mjesta na kojem se trgovalo. Meraja u turskom jeziku upravo označava trg ili trgovište.

7. Važna su arheološka istraživanja ostataka groblja i romaničke crkve sv. Ilije koja ukazuju na kontinuiranu prisutnost kršćanstva od početka 12. do 18. stoljeća, kad crkva sv. Ilije gubi svoju prvobitnu funkciju. Ta istraživanja, u skladu s pisanim povijesnim izvorima, potvrđuju da je od 12. do 16. stoljeća crkveni život potpuno obnovljen. O tome svjedoči i sam naziv trgovišta, koje je svoje ime dobilo po crkvi i njezinu zaštitniku sv. Iliji.

8. Na postupno propadanje trgovišta Sv. Ilija tijekom 17. stoljeća utjecao je i sukob rimokatolika i kalvina, u kojem je stradala i sama gotička crkva.

9. Nakon poraza osmanlijske vojske pod Bečom cijeli prostor istočne Slavonije, pa tako i vinkovački kraj, oslobođen je od osmanlijske vlasti i pripojen Habsburškoj Monarhiji, odnosno Trojednoj Kraljevini. Povijesni izvori iz 18. stoljeća svjedoče da Vinkovci postupno dobivaju na važnosti, poglavito nakon što su postali sjedište brodske graničarske pukovnije. To za posljedicu ima i ponovnu urbanizaciju mjesta.

10. Novonastale prilike pozitivno se odražavaju i na jačanje crkvenog života, a obnavlja se i stara gotička crkva sv. Ilije. Ipak, gotička crkva više nema prijašnju važnost, te se krajem 18. stoljeća polako napušta, dok se u novom središtu Vinkovaca gradi nova barokna crkva sv. Ivana Nepomuka, posvećena 1777. godine. Crkva sv. Ilije od tog je vremena više puta mijenjala vlasnike. Neprimjereno gospodarsko korištenje pokazuje nebrigu vlasnika za identitetsku i kulturnu vrijednost objekta koja nije samo lokalnog, nego znatno šireg značaja. Na kraju treba naglasiti da arheološka i antropološka istraživanja umnogome pripomažu pri stvaranju cjelovitije povijesne slike istočnoslavonskoga prostora te bi se trebalo nastaviti s interdisciplinarnim istraživanjima. Vinkovački kraj to zaslužuje budući da je, zahvaljujući materijalnoj, kulturnoj i duhovnoj baštini, važan segment ukupnoga hrvatskoga kulturnog identiteta.

Summary

A CONTRIBUTION TO OUR KNOWLEDGE ABOUT HISTORICAL DEVELOPMENT OF CHRISTIANITY IN THE REGION OF VINKOVCI: CONTINUITY OF SOCIAL AND URBAN LIFE IN THE SURROUNDINGS OF THE GOTHIC CHURCH OF ST. ILIJA (MERAJ) IN VINKOVCI

The entire region of the Eastern Slavonia contains many archaeological remains of the past centuries, and the region of Vinkovci is valuable archaeological site. This region is constantly inhabited for the last 7000 years, and many pre-historic and historic cultures left their traces there. Already from the Neolithic times (Sopot culture) this region is a crossroad of various migrations. The first notes of Illyrians and Celts in this region date back to the fourth century BC, and were taken by the Greek chroniclers. Urbanization of the old Illyrian and Celtic settlements started when Romans took power in the Pannonian flat. In this time in the surroundings of the Celtic oppidum on Diron Brijeg Roman settlement Cibalia was established. While Cibalia was

developing and gradually gained municipal and colonial status, in its surroundings Christianity emerged. Although emperors Decius and Diocletian persecuted Christians, archaeological remains reveal that in this time Christian community in Cibalia was rather vigorous and developed. The community begun to decline during the last decades of the fourth and during the fifth century because of newly came barbaric nations. During the period between the sixth and eleventh centuries various Slavic tribes inhabited the region of Vinkovci. Speaking in a political context, it is not known whether this region recognized any political centre. Namely, archaeological excavations did not find any material that could prove rule of Bulgarians or Byzantium in this region. During the twelfth century rule of Hungarian kings came into power in this region, and they encouraged revival of the Church life there. In this period one should date the foundation of the first Romanesque church of St. Ilija. Short after in the surroundings of the church a small settlement with a trading square emerged. Sources mention this settlement for the first time only in 1322 but according to the papal visitations the settlement was large enough that it was coming right after royal city of Vukovar. Already in the fourteenth century the settlement had two names – St. Ilija and Vinkovci. Religious and social life developed there peacefully up to the beginning of the seventeenth century. The development was briefly stopped by the Mongol invasion in the thirteenth century. During this invasion the Romanesque church was demolished, so that the new one in the Gothic stile was built in the fourteenth century. The significant changes regarding the religious life in the region came with the Ottoman rule during the sixteenth and seventeenth century. Although there are very few sources from that time left, it is reasonable to assume that the settlement in the economic sense developed normally. The settlement start to decline during the seventeenth century because of fights between Calvinists and Roman-Catholics. According to the records of the visitation of Bartol Kašić, heresy in the region was to be diminished by the work of the Franciscan order, and this provoked fight in which the Gothic church of St. Ilija was badly damaged. At the end of the Ottoman rule the settlement of St. Ilija was completely deurbanised. The new Austrian authorities, after establishing the borderline, tried to re-urbanise the settlement as borderline community Vinkovci. Simultaneously with the renewal of the civil life, the authorities encouraged the renewal of the religious life there. At the beginning of the eighteenth century Franciscans renewed the church of St. Ilija, and from that time the church has many baroque details. On the main altar picture of St. Vinko was placed, because monks thought that church has to have a picture of the saint whose name is incorporated in the name of the town. This church of St. Ilija and St. Vinko was abandoned by the mid eighteenth century, and the military government built a new church of St. Ivan in the new centre of the town (1777). From that time church of St. Ilija lost its primary significance, and during the nineteenth and twentieth century had several owners who used it as non-sacral building.